

Nieuwe rubriek:

PARTICIPATIELANDSCHAPPEN

‘Het moet anders,’ schreef staatssecretaris Sharon Dijksma vorig jaar in de Rijksnatuurvisie Natuurlijk Verder. ‘Natuur moet niet beschermd worden tégen, maar versterkt worden mét de samenleving.’ Natuurorganisaties en overheden zoeken dan ook hard naar nieuwe vormen van ‘maatschappelijke betrokkenheid’. Ondertussen lijken burgers het heft zélf in handen te nemen. Maar gaat het roer écht om – en zo ja, welke kant gaan we op? En willen we dat eigenlijk wel? In 2015 – het jaar van de groene vrijwilliger – verkent Landwerk de nieuwe landschappen van de participatiemaatschappij.

Het waterschap bood haar expertise aan, en de gemeente heeft de dichtgegroeide poel open gegraven en hoogstamfruitbomen gedoneerd.

Deel 1 praktijkvoorbeeld

Je eigen natuurgebied

In het voorjaar van 2013 stond aan de rand van het Brabantse Boxtel zo'n 7 hectare verwaarloosde landbouwgrond te koop. Drie buurtbewoners, die bang waren dat een nieuwe eigenaar het gebied veel intensiever zou gaan gebruiken, besloten de percelen zelf te kopen. Binnen twee jaar haalden zij ruim drie ton op en wisten zij van het vergeten gebied een plek te maken in het hart van de Boxtelse samenleving. Landelijk werd het initiatief hét voorbeeld voor het nieuwe natuurbeleid.

Toine Cooijmans, Sylvia van Gulik en Joost Liebergen

Op een koude wintermiddag kijken de drie bestuursleden van stichting Dommelbind uit over 'hun' gebied: bijna zeven hectare natte graslanden, ingeklemd tussen de Dommel, de dorpskern, het oude kasteel en de slachterijen van Vion, iets verderop. Het zijn verwaarloosde hooilanden, met een hoog hek er omheen. Langs het oude paardendijkje staan vervallen populieren. De poel, die helemaal was dichtgeslibd, is juist opgeknapt. Iets verderop staat een vervallen schuurtje. De Dommel glinstert in een waterig zonnetje. Sylvia van Gulik, Toine Cooijmans en Joost Liebergen zijn tevreden. "Nu het gelukt is om het geld op te halen, kunnen we eindelijk echt aan de slag met het gebied."

"Toen we twee jaar geleden lazen dat dit gebied te koop stond," vertelt huisarts Joost van Liebergen, "dachten we: straks koopt een maïsboer het of wordt het een manege. Al veertig jaar kwam hier bijna niemand, en juist dáárom was het zo'n uniek gebied. Het is de thuisbasis voor ijsvogel en watersnip. We wilden het gebied behouden, ook omdat we hier prachtig wonen."

Toine Cooijmans, in het dagelijks leven medewerker bij Natuurmonumenten: "We belden Brabants Landschap of zij het gebied niet wilden kopen. Maar het was geen EHS, dus kon het niet. Maar ze

vonden het een unieke kans en gingen wel in op ons verzoek om de aankoop voor te financieren – daarmee hebben ze echt hun nek uitgestoken. Wij kregen ruim anderhalf jaar de tijd om het geld bij elkaar te krijgen en het als stichting aan te kopen. Lukte dat niet, dan zouden ze het gebied weer te koop zetten en was de toekomst van het gebied ongewis.”

Sylvia van Gulik, werkzaam bij waterschap de Dommel: “Twee weken later had Brabants Landschap de Dommelbimd gekocht en waren wij aan zet. Natuurlijk wisten we niet waar we aan begonnen. We hadden dit nooit gedaan. Drie ton! We waren helemaal hyper...”

HOOGSTAMFRUIT

De stichting besloot het geld bijeen te brengen via (overheids) fondsen en particuliere giften. Van Liebergen: “Al snel kregen we steun van de Streekrekening Het Groene Woud en het provinciale programma Landschappen van Allure. Zo hadden we binnen een paar maanden al bijna de helft van het bedrag. Dat gaf ook andere partijen vertrouwen.”

Cooijmans: “De opstelling van waterschap en gemeente viel ons tegen. Wij dachten dat juist zij ons financieel zouden steunen, omdat ons initiatief paste bij hun eigen ambities. Er loopt een ecologische verbindingzone over het terrein. Maar nu de rollen omgekeerd lagen – en burgers met een natuurinitiatief kwamen – worstelden zij met die nieuwe verhoudingen. Wij pasten niet binnen hun projecten en programma’s. Het waterschap had net een groot inrichtingsproject voor de Dommel afgerond. Voor de waterhuishouding en de natuur was dit stukje in hun ogen niet nodig. Het geld was op. Ook de gemeente wilde niet meebetalen.”

Van Gulik: “Uiteindelijk wilden zij ons wél steunen in natura. Het waterschap bood haar expertise aan, en de gemeente heeft de dichtgegroeide poel open gegraven en hoogstamfruitbomen gedoneerd. Maar als je burgerinitiatieven werkelijk wilt steunen, moet je als overheid anders gaan werken. Nu worden ambtenaren vooral afgerekend op hun eigen projecten.”

AMBASSADEURS

De stichting ging ook op zoek naar particuliere giften. Van Gulik: “We zijn een goede-doelenstichting geworden. Giften werden zo fiscaal aftrekbaar. We besloten certificaten uit te geven van duizend euro. Dat zijn giften waarvoor je een oorkonde krijgt. De certificaathouders hebben officieel geen medezeggenschap, maar mogen wel meedenken, net als andere burgers. Ook organiseren we activiteiten. Vorig jaar hebben we met alle certificaathouders hoogstamfruit geplant – iedereen een eigen boom... Het was ontzettend leuk om te merken dat er meteen mensen waren die zelfs meerdere certificaten wilden kopen. Omdat duizend euro veel geld is, kwamen er ook groepen die gezamenlijk zo’n certificaat kochten. De laatste tienduizend euro hebben we via crowdfunding en kleine donaties bij elkaar gebracht. In totaal hebben zo’n 350 mensen ons financieel gesteund. En via bijvoorbeeld de Buxtelse natuurwerkgroep en nieuwe vrijwilligers zijn er ook nog eens tientallen mensen die ons helpen met het beheer.”

Van Liebergen: “Dat gaat natuurlijk niet vanzelf. Het was belangrijk om een breed en divers netwerk te ontwikkelen, ook buiten de harde natuurkern. Vanuit hun werk brachten Sylvia en Toine veel professionele contacten mee. Als huisarts heb ik weer een heel ander netwerk. Om zo veel mogelijk mensen te bereiken, zijn we ook op zoek gegaan naar ambassadeurs, die ons initiatief wilden steunen. Belangrijk was de inzet van de voorzitter van de buurtvereniging, die ons waardevolle adviezen gaf.”

Dat het gelukt is om het gebied aan te kopen en er brede steun voor te vinden, heeft volgens de bestuursleden ook te maken met

de gunstige omstandigheden. Cooijmans: “Ons geluk was dat het gebied veertig jaar letterlijk op slot zat. Je kon er niet in. Voor de bewoners van Boxel is alles wat wij doen dus winst. Straks kun je op een steenworp afstand van het centrum prachtig door het Dommeldal wandelen, over een laarzenpad. De buurt houdt een aantrekkelijk uitzicht...Als het gebied verder weg had gelegen, was het waarschijnlijk moeilijker geweest om het geld bij elkaar te krijgen.”

BRANDPUNT

Van Gulik: “We hebben gemerkt dat mensen graag willen meedenken en meewerken. Het is belangrijk om die energie te benutten. Maar tegelijkertijd wil je het gebied ook goed beschermen. Dat betekent dat je duidelijk moet zijn dat niet alles kan. Feesten kunnen niet, een groene buurtactiviteit wel. En het laarzenpad dat we aanleggen, voert niet langs de meest kwetsbare gebieden. Mensen begrijpen dat.”

Van Liebergen: “De bescherming moet je ook formeel goed regelen. In onze statuten staat de natuurdoelstelling voorop. Mocht onze stichting ooit opgeheven worden, dan gaan de gronden naar een organisatie met dezelfde doelstellingen. Bovendien krijgt het gebied een officiële natuurbestemming. Landbouw is hier straks niet meer mogelijk, al blijven er op de hogere gronden wat koeien lopen.”

Van Gulik: “Het mooie is dat er vanzelf nieuwe verbindingen ontstaan. Het gebied gaat leven. Mensen worden enthousiast en komen met eigen ideeën. In onze plannen stond bijvoorbeeld dat we iets met educatie wilden – maar wat precies, wisten we niet. Kijk, aanvankelijk wilden we dat oude schuurtje daar afbreken. Maar onze certificaathouders vonden dat zonde. Die wilden het opknappen en gebruiken als materiaalhoek en schuilhut. Dat vonden we een goed idee. Via de certificaathouders kwamen we in contact met het VMBO-college, die de schuur als praktijkopdracht gaat opknappen. En een paar weken geleden bleek dat het Lyceum, dat op dit gebied uitkijkt, een veldwerklokaal nodig had voor biologie. Er was ook budget voor, dat we nu kunnen inzetten voor de inrichting van de schuur. Van hieruit kunnen straks ook natuurexcursies starten. Zo wordt dit gebied een brandpunt waarin maatschappelijke initiatieven samenkomen.”

KNUFFELPROJECT

De Dommelbimd is inmiddels het knuffelproject van beleidsmakers in Den Haag en Den Bosch geworden. Zo moet het, vinden overheden. Cooijmans: “Dat is natuurlijk een geweldig compliment, maar voor het beheer van de natuur in Nederland blijven de grote terreinbeheerders, met al hun ervaring, keihard nodig. Natuurbescherming blijft een overheidstaak die je niet kunt afschuiven op burgers. Wij vinden dat ons initiatief niet gepresenteerd mag worden als het alternatief voor tekortschietend overheidsbeleid. Wij nemen geen taken over, wij doen iets extra’s.”

Van Gulik: “‘Burgerinitiatief’ is tegenwoordig een toverwoord. Maar niet ieder burgerinitiatief is zomaar goed. Ons gebied had ook gekocht kunnen worden door een motorcrossvereniging – dat was ook een burgerinitiatief geweest. Je moet als overheid duidelijk zijn wat je wilt toestaan en wat niet.”

Cooijmans: “Als bestuur hebben wij gemiddeld één dag per persoon per week aan de Dommelbimd gewerkt. Als dat allemaal betaalde uren waren, kon ons initiatief natuurlijk niet uit. Maar wat ons initiatief nou juist laat zien, is dat veel mensen graag bijdragen aan natuur, er geld voor over hebben en er tijd in willen steken. Natuur maakt mensen gelukkig, niet alleen als recreant, maar ook – en misschien wel vooral – als betrokkene. Daar kunnen overheden nog wat van leren. Terreinbeheerders zien dit inmiddels ook.”

Natuurbescherming blijft een overheidstaak die je niet kunt afschuiven op burgers. Wij vinden dat ons initiatief niet gepresenteerd mag worden als het alternatief voor tekortschietend overheidsbeleid. Wij nemen geen taken over, wij doen iets extra's.

Investeren in natuur

Het idee dat burgers zelf natuur aankopen is niet nieuw. Vereniging Natuurmonumenten werd in 1905 opgericht om het Naardermeer met de uitgifte van obligaties te redden uit handen van de gemeente Amsterdam. In 1995 kocht Milieudefensie met steun van talloze donateurs het Bulderbos, om de aanleg van de vijfde Schipholbaan te blokkeren. En in 2013 bracht de Partij voor de Dieren een paar ton bij elkaar – in wat zij 'woudfunding' noemden – om Twentse natuurgronden te kopen, die Staatsbosbeheer bij opbod wilde verkopen.

Recentelijk zijn daar nieuwe initiatieven bijgekomen. Eind 2014 lanceerde Vereniging Mooi Wageningen het plan om 55 hectare natuur in de Gelderse Vallei te kopen. De Wageningse Broek biedt uitgelezen kansen voor zeldzame blauwgraslanden. De gronden zijn al aangekocht, maar Staatsbosbeheer, die het gebied zou gaan beheren, heeft geen geld om het over te nemen. Daarom wil Mooi Wageningen – waarin natuurliefhebbers, burgers en Wageningse wetenschappers zijn verenigd – het gebied aankopen met een lening van het Nationaal Groenfonds, giften en laagrentende leningen van particulieren. De leningen moeten in de loop van de tijd terugbetaald worden uit jaarlijkse beheersubsidies. De provincie is positief, maar wil dat Mooi Wageningen overlegt met de agrarische natuurvereniging, die ook met een plan is gekomen. www.mooiwageningen.nl

In het Zuid-Limburgse Vaals wil Stichting ARK 50 hectare nieuwe wildernisnatuur overdragen aan Maalschap Wolfhaag, een organisatie die is geënt op historische vormen van gemeenschappelijk bosbeheer. Particulieren kunnen hierin een aandeel kopen en worden zo mede-eigenaar. Natuurdoelen staan voorop. Aandeelhouders kunnen meebevelissen over inrichting en beheer en meedelen in de 'opbrengst', zoals wildernisvlees. De gronden zijn nu van ARK. Bij de overdracht van het gebied gaat het ingelegde geld naar Gebiedsfonds Wolfhaag. Daaruit kunnen nieuwe investeringen in natuur en landschap worden betaald. www.ark.eu

Deel 2 verdieping

Minder leden, meer groene vrijwilligers

Terreinbeheerders zien maatschappelijke steun verschuiven

Al jaren loopt het aantal leden van natuurorganisaties terug. Daar tegenover staat een stijging van het aantal groene vrijwilligers. Ook de aard van de burgerbetrokkenheid verandert. Initiatieven opereren steeds vaker zelfstandig. Dat vraagt van terreinbeheerders om een nieuwe manier van werken.

De 'groene barometer' van het radioprogramma Vroege Vogels laat al jaren een forse daling van het aantal leden en donateurs van natuur- en milieuorganisaties zien. Sinds 2008 is het aantal leden met zo'n 13% is afgenomen, tot zo'n 3,6 miljoen leden in 2014. Ook de organisaties die zich primair richten op natuur- en landschapsbeheer in Nederland, zoals Natuurmonumenten, de provinciale Landschappen, Vogelbescherming, Waddenvereniging en IVN, zien hun ledenaantallen teruglopen. In 2014 hadden zij samen ongeveer 1,25 miljoen leden.

Volgens Vroege Vogels is de daling niet alleen het gevolg van de economische crisis. Jongeren vinden natuur nog steeds belangrijk, maar kiezen minder vaak voor lidmaatschappen dan hun ouders. Zij betuigen hun steun eerder via ideële projecten of Facebook. Volgens Vroege Vogels blijft de financiële steun voor groene organisaties behoorlijk op peil, maar verandert de manier waarop geld wordt gedoneerd. Crowdfunding en acties worden belangrijker.

COMMUNITIES

Tegenover de afname van het aantal leden staat bij alle terreinbeheerders een stijging van het aantal 'groene vrijwilligers'. Sinds Natuurmonumenten in 2006 met vrijwilligersregistratie begon, is het aantal vaste vrijwilligers gestegen van 1700 naar 4150. Volgens Astrid de Beer, landelijk adviseur vrijwilligerswerk bij Natuurmonumenten, is er daarnaast ook samenwerking met externe groepen en eenmalige vrijwilligersinzet, samen al gauw zo'n 6500

vrijwilligers per jaar. Verder wil Natuurmonumenten mensen meer gelegenheid bieden om incidenteel mee te werken, bijvoorbeeld bij acties. Vooral jongeren doen daaraan mee.

Die vrijwilligersgroei is niet alleen de afspiegeling van een maatschappelijke trend, maar ook een bewuste strategie van Natuurmonumenten. De Beer: "We willen mensen actiever betrekken bij onze natuurgebieden. Niet alleen omdat vrijwilligers extra beheerstaken kunnen uitvoeren, maar ook – en vooral – omdat we maatschappelijke betrokkenheid belangrijk vinden. We willen, net als in onze beginjaren, meer een 'beweging' worden, waar mensen met hart voor de natuur elkaar kunnen vinden. Daarom ondersteunen we verschillende nieuwe burgerinitiatieven met bijvoorbeeld kennis, soms zelfs als dat niet onze eigen terreinen zijn. We zoeken steeds vaker samenwerking met andere terreinbeheerders en initiatieven. Ook geven we bewonersgroepen – zogenaamde communities – de ruimte natuurgebieden in te richten en te beheren waarnaast ze wonen."

CORE BUSSINESS

Ook LandschappenNL, het samenwerkingsverband van de 12 Landschappen en Landschapsbeheer Nederland, ziet zo'n trend. Volgens Fleur Smout, sinds januari 2015 verantwoordelijk voor het nieuwe beleidsveld 'burgerbetrokkenheid', is het aantal groene vrijwilligers de afgelopen jaren gestegen van 62.000 in 2011 tot zo'n 75.000 in 2014. Bij Landschapsbeheer werken volgens Smout veel lokale groepen al tamelijk zelfstandig. Dat zijn clubs die bijvoorbeeld wilgen knotten, weidevogels beschermen of hoogstamfruit snoeien. Bij de provinciale Landschappen – die natuurterreinen beheren – waren vrijwilligers vroeger vaak 'extra handjes', die direct onder de boswachter werkten. Smout: "Tegenwoordig heeft de vrijwilliger steeds vaker een rol als ambassadeur. Ze bemensen

informatiecentra, geven excursies en vertellen het verhaal van de lokale natuur. Bij Landschap Overijssel is de inzet van vrijwilligers core business geworden. Vrijwilligers worden niet ingezet voor extra klusjes, maar vormen de kern van de organisatie. Mensen voelen zich steeds meer verbonden met hun buurt, hun landschap én met de organisatie. Vroeger was je lid-donateur; nu zetten steeds meer mensen zich actief in voor een concreet gebied. Dat gaat veel verder dan alleen het sjouwen met boomstammen. Mensen willen meedenken over natuur, en raken daardoor bijvoorbeeld ook geïnteresseerd in het beleid van hun gemeente. Door die nieuwe betrokkenheid ontstaat bij wijze van spreken een nieuwe democratische laag. Die actieve betrokkenheid is voor het maatschappelijke draagvlak voor ons werk van groot belang.”

Net als Natuurmonumenten constateert LandschappenNL dat de groei van het aantal vrijwilligers en de veranderende houding van de vrijwilligers ook om nieuwe manieren van samenwerking en ondersteuning van terreinbeheerders vragen. Smout: “De begeleiding vraagt om gevoel voor de motieven van vrijwilligers. Groepen voelen zich graag thuis in de organisaties en willen goed gefaciliteerd worden. Wij van onze kant moeten veel beter leren zien dat verschillende groepen verschillende behoeftes hebben. Wij moeten nóg beter leren luisteren. Daar valt nog veel winst te boeken.”

Ook Staatsbosbeheer – die als overheidsdienst geen leden of donateurs heeft – ziet het aantal vrijwilligers stijgen. In 2014 waren er zo’n 10.000 vrijwilligers werkzaam, waarvan meer dan 5.000 op structurele basis. Naast de ‘geregistreerde’ vrijwilligers van de terreinbeheerders en Landschapsbeheer Nederland, zijn er ook talloze groepen die zelfstandig werken en niet in de statistieken voorkomen. Om hoeveel groepen en vrijwilligers het gaat, is volgens LandschappenNL onbekend.

De laatste tienduizend euro hebben we via crowdfunding en kleine donaties bij elkaar gebracht. In totaal hebben zo’n 350 mensen ons financieel gesteund. En via bijvoorbeeld de Buxtelse natuurwerkgroep en nieuwe vrijwilligers zijn er ook nog eens tientallen mensen die ons helpen met het beheer.

We willen, net als
in onze beginjaren,
meer een ‘beweging’ worden,
waar mensen met
hart voor de natuur
elkaar kunnen vinden.